

घरगुती हिंसाचार व गुन्हेगारीचे वाढते प्रमाण एक सामाजीक समस्या

प्रा. अनिल रा. गावंडे

समाजशास्त्र विभागप्रमुख

डॉ. पंजाबराव देशमुख कला व वाणिज्य (सायंम) महाविद्यालय,
कॉटन मार्केट, नागपूर.

ई-मेल:- anilgawande1181@gmail.com

सारांश (Abstract):-

भारतीय समाजव्यवस्थेमध्ये सगळ्यात मोठी समस्या म्हणजे घरगुती हिंसाचार व गुन्हेगारी होय. स्त्रियांच्या बाबतीत होणारा कौटुंबिक हिंसाचार ही प्राचीन काळापासून चालत आलेली समस्या आहे. स्त्रिया कितीही शिकल्या, अर्थाजिन करू लागल्या तरी त्यांच्याकडे बघण्याचा समाजाचा दृष्टीकोन 'उपभोग वस्तु' असाच असतो. समाजातील सर्व स्तरावरील सुशिक्षित, अशिक्षित मुली कौटुंबिक हिंसाचाराला बळी पडतात. पुरुषप्रधान, पितृसत्ताक पध्दतीमुळे कुटुंबातील सर्व सत्ता पुरुषांच्या हाती एकवटलेली असते स्त्रि ही दासी, अबला, पुरुषांच्या आधारावर जगणारी, वृद्धांची सेवा करणारी, बालकांचे संगोपन करणारी अशी स्त्रिची विविध रूपे आपल्या समाजात प्रचलीत आहेत. स्त्रिला माणुस म्हणून स्विकारलेच गेले नाही. तीच्या वाट्याला माता, पत्नी, भगीनी या भुमीकाच आलेल्या आहेत.

समाजव्यवस्थेविरुद्ध आणि कायद्याच्या कक्षेबाहेरील वर्तन म्हणजे गुन्हा होय. मनुष्याच्या ज्या व्यवहारांमुळे इतरांच्या जीवनास, संपत्तीस, मनास, आणि शरीरास आघात पोहोचतो अशा असामाजीक व बेकायदेशीर वर्तनास आपण गुन्हा म्हणू शकतो. स्वातंत्र्यपूर्व काळातील जेवढे गुन्हे या देशात, समाजात घडत नव्हते त्यापेक्षा कितीतरी जास्त पटींनी गुन्हे स्वातंत्र्योत्तर काळात वाढलेले दिसून येते. लुटणे, जाळणे, मारणे, दरोडेखोरी, खून करणे, बलात्कार, भ्रष्टाचार, व्यभिचार वगैरे अनेक प्रकारचे गुन्हे आता समाजात वाढलेले दिसून येतात. भारतात बिहार, उत्तरप्रदेश, मध्यप्रदेश, इत्यादी राज्यात गुन्हेगारांचे प्रमाण मोठ्या प्रमाणात वाढलेले दिसून येतात.

प्रस्तावना:-

संविधानाने स्त्रि पुरुष भेद न मानता सर्व नागरीकांना समान अधिकार दिले. पश्चात्य शिक्षणानंतर स्त्रिवादी अभ्यासक चळवळींना सुरवात झाली. तेव्हा स्त्रियांवर होणाऱ्या अत्याचारांची समाजाला जाणीव झाली. समाजसुधारकांनी त्यासाठी चळवळी केल्या, कायदे केले, सतीप्रथा बंदी, केशवपन बंदी, विधवापूर्णविवाह, स्त्रि शिक्षण

यासाठी कायदे करावे लागले. स्वातंत्र्य मिळून 71 वर्षे लोटली तरिही कुटुंबातील होणारे अत्याचार थांबलेले नाहीत. स्त्रिया मन मारून मुकाट्याने अन्याय सहन करतात. कारण स्त्रियांवर तसे संस्कार दिले जातात. प्रसिध्द फ्रेंच विचारवंत सिमॉन द वोल्हुआर म्हणतात, 'स्त्रि ही जन्मता नाही तर ती घडवली जाते'. वर्तमानकाळात स्त्रिया सुशिक्षित झाल्या आहेत परंतु यासोबतच स्त्रियांवरील अत्याचाराचे प्रमाण कमी होण्याच्या ऐवजी वाढतच आहे.

वर्तमानकाळात विकासाची गती वाढलेली आहे, विज्ञानाची वाटचाल प्रगथीपथावर आहे, नित्य नेमाने नविन रोजगारांचे साधन उपलब्ध होत आहे परंतु तरीही समस्या संपलेली नाही. विज्ञानाने रोजगाराचे नवनवीन साधने, नविन मार्ग उपलब्ध केलेली आहेत त्याबरोबर स्वचलीत यांत्रिक प्रगतीने अनेकांना बेकार देखील केले आहे. शिवाय मागणपेक्षा उत्पादन वाढू लागल्याने देखील कारणे बंद करावे लागतील त्यामुळे बेकारी वाढू लागेल स्पर्धा वाढेल. बेकारी वाढल्यामुळे समाजात गरजपूर्तीसाठी गुन्हे वाढतात. बेकार तरुण जेव्हा समाजातील काही लोकांना ऐशोआरामाचे जीवन जगतांना पाहतो. आणि स्वतःची लाचारी पाहतो तेव्हा त्याच्या मनात विद्रोहाची भावना वाढत जाते. यातून असामाजीक व्यवहार वाढतो आणि समाजात गुन्हेगारिचे प्रमाण वाढत जाते. सामाजीक मार्गाने जेव्हा गरजा पूर्ण होत नाही तेव्हा असामाजीक मार्गाने गरजा पूर्ण केल्या जातात. यालाच समाजशास्त्रीय भाशेत आपण प्रमाणशुण्यता किंवा विपथगामा वर्तन असे म्हणतो. भारतातील गुन्हेगारांचे स्वरूप व इतर देशातील गुन्हेगारांच्या स्वरूपामध्ये विशेष फरक नाही. इतके मात्र निश्चित ही पाश्चिमात्य देशांच्या तुलनेत भारतात गुन्हेगारांचे प्रमाण कमी आहे. परंतु औद्योगीकरण, शहरीकरण, प्राथमीक नियोजनांचा अभाव, बेकारी, दारिद्र्या, लोकसंख्येत वाढ, धर्मभोळेपणा इत्यादी कारणांमुळे गुन्हेगारांची संख्या सारखी वाढत आहेत.

इंग्रजी भाषेतील डोमेस्टिक व्हायोलेंन्स या शब्दासाठी मराठीत हिंसाचार ही संज्ञा वापरली जाते. ज्या कृत्यातुन दुसऱ्याच्या शरिराला प्रत्यक्ष इजा होते त्या कृत्याला

‘हिंसक कृत्य’ असे म्हणतात. हिंसाचार या संज्ञेच्या अर्थांमध्ये शारिरीक इजेसोबतच मानसिक इजा किंवा मनावरील आघात देखील समाविष्ट आहे.

व्याख्या:-

“राजरोस (उघड) किंवा अप्रत्यक्ष मार्गाचा अवलंब करून सत्ता, बळ यासारख्या सामर्थ्याच्या आधारे आपणास हवी असणारी गोष्ट, दुसऱ्याची इच्छा नसताना तिच्याजवळून बळजबरीने हिसकावून घेण्यासाठी केलेले कृत्य म्हणजे हिंसाचार होय.”

घरघुती हिंसाचारामध्ये पूढील गोष्टींचा समावेश होतो.

1. कुटूंबातील व्यक्तीशी निगडित शारिरीक, मानसीक किंवा आर्थिक गैरवर्तुणूकीस कौटुंबिक हिंसाचार म्हणतात.
2. भावनिक हिंसाचारामध्ये अवहेलना, अपमान, शिवीगाळ, घटकांचा समावेश होतो.
3. लैंगिकदृष्ट्या अवहेलनात्मक वर्तन म्हणजे कौटुंबिक हिंसाचार होय.
4. कुटूंबातील सभासदाला आर्थिकदृष्ट्या वंचित ठेवणे म्हणजे कौटुंबिक हिंसाचार होय.
5. बेकायदेशीर हुंड्याच्या मागणिसाठी केलेला छळ म्हणजे कौटुंबिक हिंसाचार होय.

गुन्ह्यांचे प्रकार किंवा वर्गीकरण:-

1. मानवहत्या गुन्हे –
2. व्यक्तिविरोधी गुन्हे –
3. संपत्तीविरोधी गुन्हे –
4. सामाजिक व्यक्तीविरुद्ध गुन्हे –
5. आर्थिक गुन्हे –
6. समाजिक गुन्हे –
7. राजकीय गुन्हे –
8. यौनविषयक गुन्हे –
9. व्यावसायिक गुन्हे –

गुन्ह्यांची कारणे:-

1. भौतिक किंवा भौगोलीक कारणे –
2. सामाजिक कारणे –
3. जैविक कारणे –
- (अ) शारिरीक व मानसीक कारण –
4. पर्यावरणिय कारणे –
- (अ) कौटुंबिक स्थिती –
- (ब) सहचारीता –
- (क) सामुदायीक कारण –
5. आर्थिक कारण –
6. राजकीय कारण –
- (अ) पोलीस दलाची अकार्यक्षमता –
- (ब) कल्याण सेवा कार्याचा अभाव –

गुन्हेगारीवर नियंत्रण –

1. प्रतिबंधात्मक उपाय –

- (अ) लोसंख्येवर नियंत्रण –
- (ब) समाजिक विषमता दुर करणे –
- (क) गरिबी, बेकारी दुर करणे –
- (ड) धार्मीक व नैतिक आदर्शांचा प्रसार करणे –
- (इ) स्माजीक नियंत्रण पध्दतीचा प्रभावी वापर करणे –

2. सुधारक उपाय –

- (अ) दंडव्यवस्था –
- (ब) दंडव्यवस्थेचे परिवर्तनीय स्वरूप –
- (ड) विशिष्ट उपक्रमांचा अवलंब –

स्वरूप:-

1. सासरी व माहेरी होणारी मारहाण –
2. स्त्रिलींगी गर्भहत्या आणि बालीकाहत्या –
3. आत्महत्या –
4. हुंडाबळी –
5. लहान वयाच्या मुलींवरील लैंगिक हल्ले –

घरघुती हिंसाचाराच्या घटना संबंधीची भारतातील स्थिती:-

संयुक्त राष्ट्र संघटनेतील लोकसंख्या कोष विभागाच्या अहवालानुसार भारतात 15 ते 49 या वयोगटातील 70% महीला कोणत्या ना कोणत्या प्रकारच्या घरघुती हिंसाचाराच्या शिकार झालेल्या असतात.

महिलांवर केल्या जाणाऱ्या अत्याचाराच्या गुन्ह्यांसंबंधीची सांख्याकी माहिती भारत सरकारच्या गृह मंत्रालयाकडे दरवर्षी प्रकाशीत केली जाते. या माहितीच्या आधारे 1991 पासून 2005 पर्यंतच्या कालावधीत महिलांवर केल्या जाणाऱ्या अत्याचारांच्या गुन्ह्यांमध्ये 67% वाढ झालेली आहेत.

घरघुती हिंसाचाराच्या घटनांशी संबंधीत गुन्ह्यांमध्ये घट होत असल्याचे कोणत्याही आकडेवारीवरून स्पष्ट होत नाही ही सर्वांसाठी चिंतेची बाब आहे. दुसरे म्हणजे घरघुती हिंसाचाराच्या संदर्भात नोंदविलेल्या जाणाऱ्या तक्रारी आणि प्रत्यक्षात घडणाऱ्या घटनांची संख्या कितीतरी पटीने अधिक असते. कारण घरातला हिंसाचार चव्हाट्यावर आणू नये म्हणून मुकाट्याने मार संहन करणाऱ्या महिलांची संख्या मोठी आहे. अनेक शतकांपासून हीच स्थिती आहे. म्हणून म्हटल्या जाते की, “पावसानं मारल अनं नवऱ्यान झोडपलं तर तक्रार कोणाकडे करायची. नवरा बायकोच्या भांडणात ब्रम्हदेवानेही पडू नये”.

घरघुती हिंसाचाराची कारणे –

1. पितृसत्ताक संस्कृतीचा वारसा –
2. स्त्रियांचे आर्थिक परावलंबीत्व –

3. सदोष समाजीकरण –
4. चुकीच्या प्रथा व परंपरा –
5. मद्यसेवनाच्या प्रमाणात वाढ –
6. स्त्रि शिक्षणाचे अल्प प्रमाण –

घरघुती हिंसाचाराचे परीणाम –

1. वधुला जाळण्याची समस्या –
2. आत्महत्या –
3. स्त्रियांचे आरोग्य –
4. नैराश्य –
5. स्त्रियांच्या वैवाहीक जिवनातील समस्या –
6. स्त्रि-पुरुष प्रमाणाम घट –

घरघुती हिंसा कमी करण्यासाठी उपाययोजना –

1. पिडीत व्यक्तीने घरघुती हिंसेला विरोध करावा –
2. नातेवाईक व शेजाऱ्यांनी हस्तक्षेप करावा –
3. पिडीत व्यक्तीने पालीस स्टेशनमध्ये तक्रार करावी –
4. वैधानिक उपाययोजना –
5. आर्थिकदृष्ट्या आत्मनिर्भर –
6. महिला संघटना –

अशाप्रकारे घरघुती हिंसा रोखण्यासाठी सर्व महिलांनी पूढे येऊन आपल्या समस्या, प्रश्न, समाजापूढे मांडाव्यात जेणेकरून त्यांना न्याय मिळेल.

शोधनिबंधाचा उद्देश्य:-

1. दिवसेंदीवस घरघुती हिंसाचाराच्या घटनांचे प्रमाण वाढलेले असून त्यावर प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करणे
2. घरघुती हिंसाचार व गुन्हेगारीची समस्या यावर समाज जनजागृती करणे.
3. हिंसाचार व गुन्हेगारी नियंत्रण मिळविण्यासाठी शिक्षण, रोजगाराच्या संधी तरुण पिढीला उपलब्ध करून देणे.
4. हिंसाचार समुळ नष्ट करण्यासाठी स्त्रियांना स्वावलंबी, आत्मनिर्भर बनविणे. –

गृहितके:-

1. हिंसाचाराच्या घटनांना आळा घालण्यासाठी समाजातील व्यक्तींचे मनपरीवर्तन करून त्यांना स्त्रि-पुरुष असा भेद न करता दोघांनाही समान वागणूक देण्यात यावीत.
2. हिंसाचार व गुन्हेगारी ही फार मोठी सामाजिक समस्या असून त्यासाठी सरकारने कडक धोरणात्मक उपायांचा अवलंब करावा.
3. हिंसाचार व गुन्हेगारी समुळ नष्ट करण्यासाठी स्त्रियांना शिक्षण व आत्मनिर्भर बनविणे काळाची

गरज आहे. त्यासाठी सरकारने व समाजाने पूढे येऊन जास्तीत जास्त रोजगार व उद्योगधंदे निर्माण करावेत.-

संशोधन आराखडा:-

प्रस्तुत संशोधनात वर्णनात्मक संशोधन पध्दतीचा उपयोग केला गेला आहे.

तथ्य संकलन:-

प्रस्तुत संशोधनात दुय्यम स्त्रोताचा उपयोग केला आहे.

निष्कर्ष:-

घरघुती हिंसाचार व गुन्हेगारी ही प्राचीन काळापासून चालत आलेली एक प्रमुख सामाजिक समस्या असून आधुनिक काळात त्यांचे प्रमाण वाढलेले दिसून येते व ही अत्यंत गंभीर बाब आहे. वेळीच या समस्येवर आळा घालणे आवश्यक आहे. त्यासाठी सरकारने व समाजातील स्त्रिवादी संघटना, समाज सुधारक, प्रसारमाध्यमे यांना पूढे येऊन समस्यांना वाचा फोडणे खुप आव" यक आहेत. त्यासोबत स्त्रियांना आत्मनिर्भर, स्वावलंबी बनविणे, शिक्षणाच्या सोयी उपलब्ध करून देणे, रोजगारांच्या संधी मोठ्या प्रमाणात निर्माण करणे, त्यासाठी मोठ्या प्रमाणात उद्योगधंद्याची निर्मिती करून तरुण वर्गाला भांडवल उपलब्ध करून देण्यात यावेत. जेणेकरून आजचा तरुण स्वतःच्या गरजा सामाजिक मार्गाने पूर्ण करण्याचा प्रयत्न करेल. तेंव्हा कुठे खऱ्या अर्थाने सुजलाम-सुफलाम समाज घडून येईल.

संदर्भ:-

1. लोटे रा.ज. – भारतातील सद्यकालीन सामाजिक समस्या, पिंपळापूरे अॅन्ड कं. पबलिशर्स, नागपूर, नोव्हेंबर 2018.
2. डॉ. पांडे, दया – भारतीय समाज संरचनात्मक समस्या, विश्व पबलिशर्स, नागपूर, ऑगस्ट 2018.
3. डॉ. आगलावे प्रदीप – भारतीय समाज प्रश्न आणि समस्या, साईनाथ प्रकाशन, नागपूर
4. अॅड. सरोदे असीम – कौटूंबिक हिंसाचार आणि कायदा, मनोविकास प्रकाशन, पूणे
5. डॉ. तोष्णीवाल, बुटे – भारतीय सामाजिक समस्या – विश्व पबलिशर्स, नागपूर, जुलै 1997.

वर्तमानपत्रे:-

1. नवभारत – नागपूर 8 जानेवारी 1997
2. नवभारत – नागपूर 13 ऑगस्ट 1994
3. नवभारत – नागपूर 28 एप्रील 1997